

РОЗДІЛ 10. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕДАГОГІКИ

ОБРАЗНІСТЬ МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

IMAGERY IN SPEECH AS A COMPONENT OF RHETORICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

У статті висвітлено питання образності мовлення як складника риторичної компетентності майбутніх учителів Нової української школи. Зазначено, що сучасні вимоги до якості вищої освіти зумовили актуалізацію проблеми підготовки педагогічних працівників зі сформованою професійною компетентністю, провідне місце в якій належить високому рівню риторичної компетентності. Наголошено, що підготовка здобувачів вищої освіти до життя в умовах інформаційного суспільства, інтенсивного розвитку міжкультурних комунікацій та розширення можливостей спілкування, зумовлює необхідність належного володіння комунікативними вміннями, реалізація яких відбувається, передусім, завдяки якісному емоційному мовленню.

Зазначено, що організація освітнього процесу, узгодження дій суб'єктів освітньої діяльності вимагають належного рівня сформованості комунікативної культури й риторичного оформлення процесу спілкування з метою забезпечення його ефективності та продуктивності. У науковій розвідці з'ясовано, що знижують ефективність комунікації невміння донести інформацію, бідність мовлення, незнання риторичних правил і основ практичної риторики. Закцентовано увагу, що вирішальну роль у фаховій, комунікативній підготовці майбутніх учителів Нової української школи відіграє формування образного риторичного мовлення, а саме формування умінь образного мовлення, які є складниками мовленнєвої компетентності (когнітивні, мовленнєво-комунікативні, експресивно-креативні).

Висвітлено поняття «образне риторичне мовлення майбутніх учителів Нової української школи» як професійно-комунікативна якість, що характеризується оригінальністю, емоційністю, образністю в поєднанні з його нормативністю і багатством словника. Стверджено, що образне риторичне мовлення майбутніх учителів НУШ – це мовлення, в якому передбачається вживання слів і словосполучень у незвичайному метафоричному значенні, що дає можливість художньо відтворювати дійсність.

Рекомендовано використовувати тренінгові, діалогові, проблемно-дослідницькі технології для успішного формування образного риторичного мовлення майбутніх учителів Нової української школи.

Ключові слова: риторика, риторична компетентність, образне мовлення, засоби

образності, образне риторичне мовлення майбутніх учителів Нової української школи.

The article highlights the issue of imagery of speech as a component of the rhetorical competence of future teachers of the New Ukrainian School. It is noted that the modern requirements for the quality of higher education led to the actualization of the problem of training pedagogical workers with formed professional competence, the leading place in which belongs to a high level of rhetorical competence. It is emphasized that the preparation of students of higher education for life in the conditions of the information society, the intensive development of intercultural communications and the expansion of communication opportunities necessitates the proper possession of communicative skills, the implementation of which occurs, first of all, thanks to high-quality emotional speech.

It is noted that the organization of the educational process, the coordination of the actions of the subjects of educational activity require an appropriate level of formation of communicative culture and rhetorical design of the communication process in order to ensure its effectiveness and productivity. Scientific research has found that the inability to convey information, poor speech, ignorance of rhetorical rules and the basics of practical rhetoric reduce the effectiveness of communication. Attention is drawn to the fact that the formation of imagery rhetorical speech plays a decisive role in the professional and communicative training of future teachers of the New Ukrainian School, namely the formation of imagery speech skills, which are components of speech competence (cognitive, speech-communicative, expressive-creative).

The concept of «imagery rhetorical speech of future teachers of the New Ukrainian School» is highlighted as a professional and communicative quality characterized by originality, emotionality, imagery in combination with its normativity and vocabulary richness. It is asserted that the figurative rhetorical speech of the future teachers of NUS is a speech that involves the use of words and phrases in an unusual metaphorical sense, which makes it possible to artistically reproduce reality.

It is recommended to use training, dialogue, problem-research technologies for the successful formation of imagery rhetorical speech of future teachers of the New Ukrainian School.

Key words: rhetoric, rhetorical competence, imagery speech, means of imagery, imagery rhetorical speech of future teachers of the New Ukrainian School.

УДК 808.5:[378:81'27]
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.61>

Каптур Г.А.,
канд. філол. наук,
доцент кафедри теорії і методики
початкової освіти
Волинського національного
університету
імені Лесі Українки

Вітюк В.В.,
докт. пед. наук,
професор кафедри теорії
і методики початкової освіти
Волинського національного
університету
імені Лесі Українки

Постановка наукової проблеми у загальному вигляді. Сучасні вимоги до якості вищої освіти зумовили актуалізацію проблеми підготовки

педагогічних працівників зі сформованою професійною компетентністю, провідне місце в якій належить високому рівню риторичної компетентності.

Інноваційні зміни в підходах до професійної підготовки майбутніх учителів визначені й завданнями, які покликана вирішувати на сучасному етапі Нова українська школа. Підготовка здобувачів вищої освіти до життя в умовах інформаційного суспільства, інтенсивного розвитку міжкультурних комунікацій та розширення можливостей спілкування, оновлення системи української освіти зумовлює необхідність належного володіння комунікативними вміннями, реалізація яких відбувається, передусім, завдяки якісному емоційному мовленню.

Риторична освіта покликана розвивати систему особистісних якостей, серед яких: культура мислення, мовлення, поведінки, спілкування, виконавської майстерності, «тобто все те, що потрібно сучасній молоді для досягнення успіху як у професійному плані, так і в особистому житті» [11, с. 18].

На загальнодержавному рівні визнано, що майбутній учитель Нової української школи повинен володіти державною мовою, мати сформовані комунікативні здібності й досвід спілкування з урахуванням життєвих і професійних ситуацій. Організація освітнього процесу, узгодження дій суб'єктів освітньої діяльності вимагають належного рівня сформованості комунікативної культури й риторичного оформлення процесу спілкування, щоб забезпечити його ефективність і продуктивність. Невміння донести інформацію, бідність мовлення, незнання риторичних правил і основ практичної риторики знижують ефективність комунікації. У цьому контексті проблема формування риторичної компетентності майбутніх учителів Нової української школи набуває особливої значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Риторична компетентність є складником комунікативної компетентності педагога, що визначена як обов'язкова в Професійному стандарті вчителя (Професійний стандарт за професіями, 2020).

Проблема риторичної компетентності порушувалася в працях як зарубіжних, так і українських науковців (З. Бакум, Н. Голуб, С. Горобець, С. Карамана, О. Кучерук, Л. Мацько, В. Нищети, М. Пентилюк, Г. Сагач та ін.). Водночас варто звернути увагу на важливість образного мовлення в процесі формування риторичної компетентності в майбутніх учителів Нової української школи.

Аналіз практики навчання лінгвістичних освітніх компонентів, рівнів засвоєння мовної теорії здобувачів вищої освіти, спостереження за розвитком їхнього мовлення засвідчують, що рівень знань про образні можливості риторичних мовних засобів і закономірності їх уживання здобувачами вищої освіти залишається недостатньо високим.

Мета статті – обґрунтувати сутність поняття «образне мовлення», визначити його місце в системі риторичної компетентності майбутніх учителів Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне обґрунтування феномена «риторична компетентність» широко представлено в сучасній лінгводидактиці. Нам імпонують наукові погляди Н. Голуб, яка наголошує, що риторична компетентність – це «здатність мовця ефективно використовувати мовно-риторичні знання, вміння і досвід для гармонізації всіх видів спілкування, досягнення комунікативної мети, утвердження вищих морально-етичних і патріотичних ідеалів суспільства» [3, с. 137–138].

Вирішальну роль у фаховій, комунікативній підготовці майбутніх учителів Нової української школи відіграє формування образного риторичного мовлення, а саме формування умінь образного мовлення, які є складниками мовленнєвої компетентності. До умінь образного риторичного мовлення майбутніх учителів НУШ відносимо: когнітивні, мовленнєво-комунікативні, експресивно-креативні.

Схарактеризуємо виокремлені вміння образного риторичного мовлення майбутніх учителів Нової української школи.

Серед когнітивних умінь образного мовлення визначаємо: вміння аналізувати й виокремлювати з художніх текстів мовні засоби образності; вміння добирати до слів образні засоби, складати тексти різних типів, стилів і жанрів мовлення.

Мовленнєво-комунікативні: вміння добирати засоби образності відповідно до ситуації спілкування; вміння продукувати зв'язне мовлення (діалогічне, монологічне) із використанням художніх текстів відповідно до ситуації спілкування.

Експресивно-креативні: вміння знаходити у змісті художніх текстів емоційно-забарвлену лексику; вміння аналізувати її та здійснювати синонімічну заміну образних та фразеологічних зворотів для підсилення метамовного підтексту; вміння пояснювати зміст і переносне значення слів та фразеологізмів, образних виразів; вміння доречно використовувати засоби виразності відповідно до ситуації спілкування; вміння складати тексти-розповіді, -описи, -роздуми з використанням відповідних засобів образності.

Образність мовлення відносимо до внутрішньої, художньої виразності або ж художності мовлення [1, с. 2]. Найбільш повно, на нашу думку, якості культури мовлення представлені у класифікації М. Пентилюк. Вчена до якостей культури мовлення відносить змістовність, логічність і послідовність, правильність і чистоту, точність, багатство (різноманітність), доречність (доцільність), виразність і образність [9]. Ми розглядатимемо образність як складник виразності, що характеризує переважно змістову сторону мовлення.

Образність як лінгвістичну категорію О. Пономарів визначає, насамперед, як «передача

загального поняття через конкретний словесний образ у значенні використання слів у таких сполученнях, які дають можливість посилити лексичне значення додатковими емоційно-експресивними та оцінними відтінками» [10, с. 41].

Н. Гавриш вважає, що *образність мови* – здатність мовних одиниць викликати наочно-чуттєві уявлення про щось, а *образність мовлення* – процес володіння засобами мовної образності, які в мовленні одержують своєрідне навантаження: відбір, повторення, розміщення, комбінування, трансформування тощо [2].

Вивчаючи досвід учених, ми дійшли висновку, що під поняттям «образне риторичне мовлення» треба розуміти мовлення, в якому передбачається вживання слів і словосполучень у незвичайному метафоричному значенні, що дає можливість художньо відтворювати дійсність.

Аналіз спеціальної літератури дозволив констатувати, що розроблення технологій навчання образному риторичному мовленню майбутніх учителів Нової української школи зумовлене багатьма об'єктивними чинниками, із-поміж яких вагоме місце посідають ті, що пов'язані з індивідуальними освітніми запитами здобувачів освіти і впливають на вибір кожним власної траєкторії навчання [7]. Відповідно продуктивними технологіями формування образного мовлення визначено тренінгові, діалогові, проблемно-дослідницькі технології.

Тренінгові технології зорієнтовані на поглиблення та розширення засвоєних знань; опанування теоретичних відомостей із лексикології, фразеології, словотвору, морфології, синтаксису; виконання системи завдань задля вироблення професійно значущих умінь майбутніх учителів НУШ [5]. Тренінгові технології можна використовувати під час вивчення освітнього компонента «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Під час формування образного риторичного мовлення здобувачів вищої освіти в ході застосування тренінгових технологій важливо спрямувати роботу на збагачення словникового запасу здобувачів вищої освіти через засвоєння нових слів, фразеологізмів, комунікативно доречне вживання синонімів, омонімів, антонімів, паронімів, перифраз; формування умінь і навичок визначення семантики, емоційно-експресивного забарвлення слів і фразем, формування умінь і навичок правильного вживання слів з урахуванням лексичної сполучуваності; розвиток умінь доцільного використання слів, фразеологізмів залежно від типу і стилю мовлення; виховання в здобувачів вищої освіти мовного чуття, естетичного смаку до краси слів. Прикметною ознакою тренінгових технологій визнано створення атмосфери успіху, співробітництва, заохочення здобувачів освіти до систематичної пізнавальної діяльності.

З-поміж діалогових технологій варто використовувати в освітньому процесі проблемно-пошукові діалоги, лінгводидактичні ігри, навчальні дискусії, евристичні бесіди, аналіз конкретних комунікативних ситуацій, які зорієнтовані на безпосередню активну участь здобувачів вищої освіти в процесі педагогічної взаємодії: науково-педагогічний працівник – здобувач освіти, здобувач освіти – науково-педагогічний працівник, здобувач освіти – здобувач освіти, науково-педагогічний працівник – академічна група.

Проблемно-дослідницька технологія має когнітивно-розвивальний потенціал щодо формування образного риторичного мовлення. Ефективними методами проблемно-дослідницької технології є лінгводидактичні ігри, проекти, кейси.

Процес формування образного риторичного мовлення майбутніх учителів Нової української школи відбувається поетапно.

На першому етапі роботи, когнітивно-збагачувальному, акцентуємо увагу на значущості художнього тексту як засобу формування образного риторичного мовлення. На цьому етапі передбачається активізація наявних знань здобувачів вищої освіти щодо мовних норм, правил літературної вимови, мовленнєвого етикету, культури мовлення тощо. Рекомендовано використовувати візуалізацію теоретичного матеріалу інфографікою, сучасними схемами, відео-слайдами, відео-кейсами, електронними таблицями, що активізує сприйняття матеріалу.

Другий, мовленнєво-продуктивний, етап формування образного риторичного мовлення майбутніх учителів Нової української школи має на меті забезпечити позитивну мотивацію майбутніх учителів до увиразнення власного мовлення. Цьому сприяє проведення мовленнєво-мотиваційних тренінгів. Можна використовувати мотиваційні тренінги С. Занюка [6], адаптовані відповідно до мети заняття.

Метою третього, мовленнєво-креативного, етапу є занурення здобувачів вищої освіти в активну самостійну діяльність із формування власного образного мовлення та забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до увиразнення власного мовлення засобами образності. Це досягалась виконанням індивідуальних навчально-дослідних завдань, які забезпечують активну самостійну діяльність з увиразнення мовлення здобувачів вищої освіти, уміння самостійно створювати тексти (за аналогією, за зразком, за протилежністю і т. ін.).

На практичних заняттях і упродовж мовленнєвих тренінгів особливе місце потрібно відводити мовленнєвим вправам, змістом яких може бути лінгвокреативна та текстотворча лексична робота. Проілюструємо прикладами.

Завдання 1. Дібрати іменники (асоціації) до основних кольорів за зразком: жовтий – сонце,

лимон, кульбаба, банан, світло, зірки, блискавка, троянда, пшениця, розлучення, світло, соняшник, курчатко, соняшник, ананас.

Завдання 2. Гра-конкурс «Хто більше напише за 5 хвилин епітетів до запропонованих слів-концептів. Наприклад, верба – гарна, наче красна дівчина; плакуча, тендітна, весняна, усміхнена, неповторна; калина – смачна, красива, цілюща, корисна, лікувальна тощо.

Застосування цих завдань на заняттях з української мови зможе допомогти створити більш активне та глибоке розуміння мови, зміцнити комунікативну компетентність майбутніх учителів Нової української школи, а також підвищити їх риторичну компетентність.

Отже, образне риторичне мовлення майбутніх учителів Нової української школи – це професійно-комунікативна якість, що характеризується оригінальністю, емоційністю, образністю в поєднанні з нормативністю і багатством словника; це мовлення, в якому передбачається вживання слів і словосполучень у незвичайному метафоричному значенні, що дає можливість художньо відтворювати дійсність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Потреба сучасної людини в ефективному спілкуванні формує необхідність володіння універсальними законами риторики. Теоретичною основою для прагматичного аспекту оратора виступають риторичні закони та принципи образності мовлення. Практичну образність мовлення майбутніх учителів Нової української школи забезпечують мовні засоби, серед яких виразність, образність і комунікативна дієвість. Виразність забезпечує ефективне використання вербальних та невербальних ресурсів впливу для створення яскравого, емоційно-забарвленого мовлення. Образність сприяє створенню художнього образу для оптимізації задуми адресанта та сприйняття адресата. Комунікативна дієвість сприяє правильному вибору комунікативної стратегії та тактики для результативності спілкування.

Доцільним є розроблення змісту формування риторичної компетентності майбутніх учителів Нової української школи за допомогою невербальних засобів комунікації, що окреслює перспективи подальших наукових пошуків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Беценко Т. Текстово-образна універсальна характерна ознака мови народних дум. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2012. № 1. С. 2–7.
2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2010. 304 с.
3. Голуб Н. Риторична компетентність учнів старших класів як показник сучасної мовної культури. *Компетентнісний підхід у неперервній освіті. Гуманітарний вісник I* за ред. І. Єрмакова. Донецьк: Каштан, 2012. 260 с.
4. Горошкіна О., Караман С. Формування риторичної компетентності майбутніх учителів на міждисциплінарних засадах. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Педагогіка», 2023. № 4 (18). С. 357–370.
5. Григорович О., Демченко О., Родюк Н. Формування інноваційної культури педагога як стратегічна мета національної освіти. *Рідна школа*. 2018. № 9–12. С. 32–38.
6. Занюк С. Психологія мотивації: навч. посібник. Київ, Либідь, 2002. 304 с.
7. Коломієць Д., Ніщук Г. Концептуальні засади суб'єктної взаємодії викладачів і студентів у педагогічному університеті. *Рідна школа*. 2018. № 9–12. С. 39–43.
8. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, ДСТУ 2736. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Київ: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2020. URL: https://rada.info/upload/users_files/41868892/77dd4226add8e617afd9889da11634d8.pdf. (дата звернення: 10.09.2024).
9. Пентиліук М. Аналіз тексту на уроках мови. *Дивослово*. Київ: Вид-во «Логос», 1999. № 3. 32 с.
10. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови. Київ: Либідь, 1993. 248 с.
11. Янц Н. Риторична компетентність як складник професійної компетентності соціального педагога. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. 2014. Вип. 33. С. 174–182.